

فوائد مادی و معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم

زینب بادسار^۱

چکیده

آسمان به عنوان بام جهان، دارای ویژگی‌های مختلفی مانند: تأمین انرژی خورشیدی، حفاظت از زمین، منبع اطلاعات و دانش وانگیزه‌های فرهنگی و معنوی است که تأثیرات عمیقی بر زندگی زمین و موجودات زنده دارد. آسمان‌ها به ما امکان مشاهده پدیده‌های طبیعی، تأمین انرژی، و فراهم آوردن شرایط محیطی مناسب را می‌دهند. برطبق آیات قرآن آفرینش آسمان به صورت تدریجی و در شش روز روی داده است و دارای فوائد مادی و معنوی برای انسان است. مقاله حاضر با هدف تبیین فوائد مادی و معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم به روش توصیفی و تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. مهم‌ترین یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که از فوائد مادی آسمان در قرآن کریم تامین رزق و روزی، سقف بودن برای زمین و محل نزول باران است. فوائد معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم توحید و خداشناسی، محل نزول مائده آسمانی و محل برکات برای متقین می‌باشد.

کلیدواژه: آسمان، فوائد مادی، فوائد معنوی، قرآن کریم.

^۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها).

مقدمه

قرآن کریم، آخرین و کامل‌ترین کتاب آسمانی است که خداوند متعال برای هدایت بشر نازل فرموده است. پیروی از دستورات قرآن، رضایت حضرت احدیت، سعادت دنیوی و رستگاری اخروی را در پی دارد. کشف رازهای خلقت و اعجازهای قرآن، به کمک علوم و فن آوری های نوین، یکی از راه های تعمیق دانش پژوهان و خرد ورزان در معرفت الهی است.

قرآن کریم به عنوان مرجع اصلی دین اسلام همواره از طبیعت و شناخت آن سخن می‌گوید. یکی از آیات شگفت انگیز الهی، آسمان است. این فضای بی کران و هرچه در اوست، نشانه‌ای است که با نظام و شکوه خود، خدا را در برابر دیده عقل و دل قرار می‌دهد. خداوند در قرآن کریم، از آسمان به زیبایی یاد می‌کند و آفرینش آن را پیچیده تر از خلقت انسان دانسته است. با این‌که آسمان و زمین از نشانه‌های عظمت پروردگار و قدرت او هستند، اما در قرآن کریم ویژگی‌هایی برای آسمان و نیز تأثیرات و برکات مادی و معنوی آن بر زمین ذکر شده است، که نشان‌گر جایگاه بلند آسمان و برتری و فضیلت آن بر زمین است. مقاله حاضر با هدف تبیین فوائد مادی و معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم پاسخگوی سوالات زیر است:

۱- فوائد مادی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم چیست؟

۲- فواید معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم چیست؟

در زمینه آیات الهی به ویژه آسمان و فوائد آن در ذیل آیات قرآن کریم مفسرین مطالبی را بیان نمودند. همچنین نگارش‌های متعددی در زمینه آسمان به رشته تحریر در آمده است از جمله:

کتاب « آسمان در قرآن»، نوشته سارا کرمی و زهرا قصابی (۱۴۰۲) نویسنده در این کتاب آیاتی که واژه آسمان در آن بکار رفته را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. همچنین مقاله « ارتباط بین انسان و آسمان از منظر اسلام»، نوشته انیسه استاد غفاری است که در سال (۱۳۹۷) به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله به این مطلب پرداخته که در قرآن، آسمان به عنوان یکی از منابع درک عظمت الهی بیان شده و تفکر و نظاره به آن بسیار سفارش شده است. از طرف دیگر بین بعضی از احکام شرعی اسلامی با نمودهای آسمانی ارتباط وجود دارد که در طول تاریخ اسلام سبب افزایش

توجه مسلمانان به شناسایی مطالب نجومی بوده است. اما برخلاف گذشتگان که به آسمان توجه ویژه ای مبذول داشته اند، سبک زندگی انسان معاصر، رابطه ی بصری بین او و آسمان را بسیار کمرنگ کرده است. از اینرو به نظر می‌رسد که کاهش این ارتباط می‌تواند یکی از علل افزایش پریشان حالی و دوری از معنویات در انسان معاصر باشد.

مقاله با عنوان «آسمان ها در قرآن»؛ نوشته پارسا فروغ که در سال (۱۳۸۲) به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله با دسته بندی آیات مربوط به آسمان‌ها در قرآن به بررسی ساختار فیزیکی و پدیده های طبیعی مربوط به آسمان و عوالم غیب مربوط به پدیده‌های مادی پرداخته است. اما مقاله حاضر در صدد است به فوائد مادی و معنوی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم بپردازد.

۱- مفهوم سماء

کلمه «سماء» و مشتقات آن که سیصد و ده بار در قرآن کریم به کار رفته ؛ دارای مفهوم جامعی است که مصادیق و معانی متعددی از آن اراده می‌شود از جمله؛ «سماء» که در لغت از ریشه «سمو» به معنای بلندی است.^۱ برخی لغویون ادعا کردند هر بالایی نسبت به پایین آن، آسمان و هر پایین نسبت به بالای آن، زمین است.^۲ آسمان در اصطلاح، همان فضای بی‌پایان و نیلگونی است که بالای سر ما دیده می‌شود.^۳ آسمان در قرآن در چند مفهوم بکار رفته است:

آسمان مادی :

- آسمان به معنای جهت بالا « أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ » ؛ مانند درخت پربرکت و پاکیزه که ریشه آن در زمین ثابت و محکم است و شاخه‌های آن به آسمان کشیده شده است.

۱. مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۵، ص ۲۵۴.

۲. راغب اصفهانی، مفردات لالفاظ القرآن، ص ۴۳۷.

۳. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، دایره المعارف قرآن کریم، ج ۱، ص ۲۲۸.

۴. ابراهیم : ۲۴ .

- آسمان به معنای جو اطراف زمین: «وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا»، و از آسمان آب مبارکی را فرو فرستادیم.

- آسمان به معنای مکان سیارات و ستارگان: «تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا»، بزرگوار آن خدایی که در آسمان برج‌ها مقرر داشته و در آن چراغ روشن خورشید و ماه تابان را روشن ساخت.

آسمان به معنای معنوی:

- آسمان به معنای مقام قرب و مقام حضور که محل تدبیر امور عالم است: «يَدْبِرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ»، اوست که امر عالم را از آسمان تا زمین تدبیر می‌کند.

- آسمان به معنای موجود عالی و حقیقی: «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ»، روزی‌تان و آن چه به شما وعده داده می‌شود (که ظاهراً بهشت منظور است) در آسمان قرار دارد.

۲- فوائد مادی آسمان‌ها از منظر قرآن کریم

آسمان یا سپهر، بخشی از جو یا فضای بالای خارج از زمین است که از سطح زمین دیده می‌شود. از منظر قرآن کریم آسمان دارای فوائد متعدد مادی برای انسان است که مهم‌ترین آن فوائد عبارتند از:

۱-۲- تأمین کننده رزق و روزی

«رِزْق» به معنای «بخشش مستمر» است و از آن جا که بخشنده‌ی حقیقی تمام نعمت‌ها خداست، رازق حقیقی، تنها اوست و به غیر او مجازاً «روزی دهنده» گفته می‌شود.^۵ رزق، بخشی است که

۱. ق: ۹.

۲. فرقان: ۶۱.

۳. سجده: ۵.

۴. ذاریات: ۲۲.

۵. رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج ۹، ص ۶۷.

به اندازه تلاش و کوشش انسان به او می‌رسد، هر چند که عطا کننده آن معلوم نباشد، سپس توسعه دیگری در معنای آن داده و آن را شامل هر سودی که به انسان رسد نموده‌اند. هر چند که غذا نباشد، و به این اعتبار، همه مزایای زندگی اعم از مال و جاه و عشیره و یاوران و جمال و علم و غیره را رزق خواندند.^۱

«رزق و روزی مقسوم آن است که بقای نسل جانداران به آن بستگی دارد و هیچ موجودی در بقای خود از آن بی‌نیاز نیست» امام رضا(علیه السلام) در این زمینه می‌فرماید: «... رَبُّ الْعَالَمِينَ مَالِكُهُمْ وَ خَالِقُهُمْ وَ سَائِقُ أَرْزَاقِهِمْ إِلَيْهِمْ مِنْ حَيْثُ هُمْ يَعْلَمُونَ وَ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَ الرِّزْقُ مَقْسُومٌ وَ هُوَ يَأْتِي ابْنَ آدَمَ عَلَى أَى سِيرَةٍ سَارَهَا مِنَ الدُّنْيَا...»^۲، ربّ العالمین یعنی مالک و خالق عالمیان، کسی است که ارزاقشان را به طریقی که خود می‌داند؛ نیز از طریقی که خود متوجّه نمی‌شوند به سویشان سوق می‌دهد، رزق و روزی بندگان بینشان تقسیم شده است و تمام انسانها از آن بهره‌مند هستند و فرقی نمی‌کند که انسان در زندگی چه روشی داشته باشد...

از دیدگاه قرآن کریم، یکی از فوائد آسمان‌ها، فرو فرستادن رزق و روزی از آنهاست: «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ...»^۳؛ بگو: کیست که از آسمان و زمین به شما روزی می‌بخشد.

در این آیه، نخست به رزق‌های آسمانی و بعد به رزق‌های زمینی اشاره شده است؛ شاید بدان سبب که بیش‌تر روزی‌های انسان از آسمان است؛ مثل باران، هوا، آفتاب و نور که منشأ بسیاری از نعمت‌های دیگر است و سپس به دو حسّ کلیدی انسان، یعنی دیدن و شنیدن اشاره شده است که بدون آن‌ها کسب علم و استفاده از نعمت‌های مادی بسیار مشکل است.^۴

۱. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۲۱۴.

۲. صدوق، علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۱۶.

۳. یونس: ۳۱.

۴. رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج ۹، ص ۶۸.

می‌ساختند و در این کار اخلاص داشتند.^۱ نزول برکات آسمانی بر حواریون حضرت عیسی، (علیه‌السلام) از فواید آسمان‌ها است:

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ*^۲ و [یاد کن] هنگامی را که حواریون گفتند: «ای عیسی پسر مریم، آیا پروردگارت می‌تواند از آسمان، خوانی برای ما فرود آورد؟» [عیسی] گفت: «اگر ایمان دارید از خدا پروا دارید.» عیسی پسر مریم گفت: «بار الهی، پروردگارا، از آسمان، خوانی بر ما فرو فرست تا عیدی برای اول و آخر ما باشد و نشانه‌ای از جانب تو. و ما را روزی ده که تو بهترین روزی‌دهندگان.

در آیه مذکور، یاران خاص مسیح گفتند: آیا پروردگار تو می‌تواند مائده‌ای از آسمان برای ما بفرستد؟ مائده در لغت هم به خوان و سفره و طَبَق گفته می‌شود و هم به غذایی که در آن قرار می‌دهند. شاید اطلاق مائده بر سفره و غذا به خاطر نقل و انتقالی است که در آن صورت می‌گیرد. حضرت مسیح از این تقاضا که بوی شک و تردید می‌داد، پس از آوردن آن همه آیات و نشانه‌های دیگر نگران شد و به آنها هشدار داد و گفت: از خدا بترسید اگر ایمان دارید.

ولی به زودی به اطلاع عیسی ع رسانیدند که ما هدف نادرستی از این پیشنهاد نداریم، و غرض ما لجاجت‌ورزی نیست، بلکه می‌خواهیم از این مائده بخوریم، علاوه بر نورانیتی که بر اثر تغذیه از غذای آسمانی در قلب ما پیدا می‌شود، زیرا تغذیه به طور مسلم در روح انسان مؤثر است. لذا آیه به

^۱. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ قرآن، ج ۱۲، ص ۲۰۶.

^۲. مائده: ۱۱۲-۱۱۳.

این مطلب اشاره می‌کند که خداوند مائده‌ای از آسمان برای آنان بفرست که عیدی برای اول و آخر باشد، و نشانه‌ای از ناحیه او محسوب شود.^۱

۲-۳-۳- برکات آسمانی برای متقین

متقین کسانی هستند که در نهان و آشکار از خدا می‌ترسند و از کارهای حرام پرهیز دارند و به واسطه انجام اعمال شایسته، به خدا تقرب می‌جویند.^۲ آسمان، محل نزول برکات آسمانی برای اهل تقوا و ایمان است: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»^۳ و اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند، قطعاً برکاتی از آسمان و زمین برایشان می‌گشودیم، ولی تکذیب کردند؛ پس به [کیفر] دستاوردها [گریبان] آنان را گرفتیم.

اگر مردم قریه‌هایی که بر اثر انکار و سرکشی به هلاکت رسیدند، پیامبران ما را تصدیق و از شرک و معصیت پرهیز کرده بودند، خیرات روز افزون را از آسمان و زمین بوسیله باران و گیاهان و میوه‌ها بر آنها گشوده می‌شد. چنان که نوح به قوم خود وعده کرد که اگر ایمان بیاورند برکات آسمانی بر آنها نازل خواهد شد. برخی گویند: برکات آسمان، استجابت دعاها و برکات زمین، میسر شدن حاجتهاست. اما آنها پیامبران را تکذیب کردند به کیفر معصیت‌ها و مخالفت‌ها و تکذیب پیامبران، گرفتار و باران از آنها منع شده و نعمت‌های زمین از آنها دریغ شد.^۴

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۵، صص ۱۲۸ و ۱۲۹.

۲. دیلمی، إرشاد القلوب ت سلگی، ج ۱، ص ۲۷۱.

۳. اعراف: ۹۶.

۴. طبرسی، ترجمه تفسیر مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۸۹.

نتایج

نتایج حاصل از تحقیق حاضر با عنوان «فوائد مادی و معنوی آسمان ها از منظر قرآن کریم» عبارتند از:

- یکی از فوائد آسمان ها از منظر قرآن کریم؛ فروفرستادن رزق و روزی از آن است. رزق، بخشش مستمری است که تمامی مخلوقات برای بقا و تداوم حیاتشان از آن بی نیاز نیستند و از آن جا که بخشنده حقیقی تمام نعمت ها خداست، رازق حقیقی تنها اوست. بدان سبب که بیشتر روزی های انسان از آسمان است مثل باران، هوا، آفتاب و نور که هر کدام منشا بسیاری از نعمت های دیگر است؛ آسمان را تامین کننده رزق و روزی دانسته اند.
- قرآن کریم آسمان ها را مبدا نزول باران دانسته و تحولات گیاهی زمین بر اثر نزول باران را، نمادی از صفت حقانیت خداوند می داند. از جمله مصادیق برکت و نعمت باران در منظر قرآن کریم؛ حیاتبخشی، زندگی آفرینی، به بارنشستن انواع میوه ها، مایه همه آبادی ها و شالوده همه نعمت های مادی است.
- نزول رعد و برق، باران های پی در پی و بارش تگرگ نظام بسیار دقیق و حساب شده ای است که همگی در قرآن به عنوان فوائد آسمان ها به کار رفته است. خداوند براساس آنچه حکمتش اقتضا کند در هر کدام از این پدیده ها تصرف می کند؛ اگر حکمتش ایجاب کند، بر اهل زمین فرو می فرستد و اگر حکمت او ایجاب نکند، باز می دارد.
- آسمان و هرچه در آن، بلکه در عالم وجود است همگی نشانه های قدرت خداوند است. بر این اساس توجه دادن به نظام واحد جهان و ارتباط اجزاء آن به یکدیگر؛ نتیجه گیری برای توحید است. برای درک این مطلب باید نیروی تعقل و تفکر را به کار برد در همین راستا دقت در فوائد آسمانها یکی از بهترین طرق خداشناسی است.
- یکی از فوائد آسمانها، مجرای تدبیر الهی است که قرآن کریم آن را تصریح کرده است. تدبیر، به علم و آگاهی مدبر وابسته است و این علم منحصر در اختیار خداوند است. برکات آسمانی برای حواریون و متقین، از جمله فوائد و برکات متعدد معنوی آسمان می باشند.

منابع

• قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **علل الشرائع**، قم: مکتبه الحیدریه، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲. ابن خزیمه محمد، **التوحید**، بیروت: دارالرشد، چاپ اول، ۱۴۰۸ ه.ق.
۳. جعفرپور، ابراهیم، **اقلیم شناسی**، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۴. حیدری ابهری، غلامرضا، **پرسمان قرآنی کودک**، قم: بوستان کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۵. دایره المعارف قرآن کریم، **مرکز فرهنگ و معارف قرآن**، قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ سوم، ۱۳۸۲ ه.ش.
۶. دیلمی، حسن بن محمد، **إرشاد القلوب**، قم: ناصر، چاپ اول، ۱۳۷۶ ه.ش.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات**، تهران: مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸ ه.ش.
۸. رضایی اصفهانی، محمدعلی، **تفسیر قرآن مهر**، قم: پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
۹. زمخشری، محمود بن عمر، **الکشاف**، تهران: ققنوس، چاپ دوم، ۱۳۹۱ ه.ش.
۱۰. طباطبایی، محمدحسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ق.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، **ترجمه تفسیر مجمع البیان**، تهران: فراهانی، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۲. طیب، عبدالحسین، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، تهران: اسلام، چاپ دوم، ۱۳۶۹ ه.ش.
۱۳. فراهیدی، خلیل بن احمد، **العین**، قم: دارالهجره، چاپ اول، ۱۳۶۴ ه.ش.

۱۴. قرشی بنایی، علی اکبر، **تفسیر احسن الحدیث**، تهران: بنیاد بعثت، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۵. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، **دایره المعارف قرآن کریم**، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه.ش.
۱۶. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۱ ه.ش.
۱۷.، **تفسیر روشن**، تهران: مرکز نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.
۱۸. مغنیه، محمد جواد، **ترجمه تفسیر کاشف**، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۷۸ ه.ش.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.
۲۰.، **برگزیده تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۲ ه.ش.
۲۱. ملکیان، مصطفی، **راهی به رهایی**، تهران: نگاه معاصر، چاپ سوم، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲۲. هاشمی شاهرودی، محمود، **فرهنگ فقه فارسی**، قم: موسسه دایره المعارف فقه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه.ش.
۲۳. هاشمی رفسنجانی، علی اکبر، **فرهنگ قرآن**، قم: موسسه بوستان کتاب، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه.ش.

مقاله

۱. اکبری و اشرفی و ارجینی، مهدی و امیر رضا و حسین "عناصر مشروعیت حاکمیت از نگاه قرآن کریم" ۱۳۹۳ ه.ش.